

INFORMACIJA O UNAPRIJEĐENJE IZUČAVANJA PREDUZETNIŠTVA U VASPITNO-OBRAZOVNOM SISTEMU CRNE GORE

Koncept preduzetništva

Prepoznajući preduzetništvo kao podsticaj inovacijama, konkurentnosti i rastu, eksperti pitanju preduzetništva posvećuje posebnu pažnju, ukazujući na to da je »utvrđena pozitivna i snažna korelacija između preduzetništva i ekonomskog funkcionisanja u pogledu rasta, preživaljavanja firme, inovacija, stvaranja poslova, tehnoloških promjena, povećanja produktivnosti i izvoza«¹.

Pored toga, preduzetništvo se posmatra i kao mehanizam koji osigurava »lični razvoj i koji može doprinijeti socijalnoj koheziji u slučaju kada su mogućnosti započinjanja posla ponuđene svima, bez obzira na porijeklo ili lokaciju«².

U ekspertskim krugovima i EU dokumentima *preduzetništvo* se definiše kao *sposobnost pojedinca da ideje pretvori u akciju* i obuhvata:

- kreativnost,
- inovativnost i preuzimanje rizika,
- sposobnost planiranja i upravljanja projektima u cilju ostvarenja zadataka.

Preduzetništvo kao ključna kompetencija

U svjetlu globalizacije i izazova savremenog svijeta, u kojem se znanja, otkrića i promjene dešavaju u svakom trenutku, postavljeno je pitanje koja su to znanja, vještine i stavovi koje je potrebno da pojedinac usvoji, kako bi bio uspješan u ličnom i profesionalnom životu, s obzirom na to da tradicionalni sistem obrazovanja ne može dovoljno brzo i efikasnosti reagovati, kako bi ispratio brze promjene.

Tragajući za ovim odgovorom definisano je 8 ključnih kompetencija (kombinacija znanja, vještina i stavova) koje su prezetovane u Preporuci Evropskog parlamenta i Savjeta o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje (2006/962/EC):

1. komunikacija na maternjem jeziku,
2. matematičke kompetencije i osnovne kompetencije u nauci i tehnologiji,

¹ David B. Audretsch: »Preduzetništvo: Istraživanje literature«, 2002

² Akcioni plan: Evropska agenda za preduzetništvo, COM(2004) 70 final

3. digitalne kompetencije,
4. učiti kako se uči,
5. socijalne i građanske kompetencije,
6. smisao za inicijativu i preduzetništvo,
7. svijest o kulturi i izražavanje kulture.

Smisao za inicijativu i preduzetništvo, kao ključna kompetencija, u sebi obuhvata sljedeća:

Znanja: sposobnost da se identifikuju mogućnosti za lične, profesionalne i/ili biznis aktivnosti, uključujući pitanja »šire slike« koja će obezbijediti kontekstu kojem ljudi žive i rade, kao što je široko razumijevanje funkcionisanja ekonomije i mogućnosti i izazova sa kojima se suočava poslodavac ili organizacija.

Vještine: upravljanje projektom (uključujući, na primjer, sposobnost planiranja, organizovanja, upravljanja, rukovođenja i delegiranja, analizu, komunikaciju, kratko izvještavanje, evaluaciju i bilježenje), efektivna prezentacija i pregovaranje i sposobnost rada, kako individualno, tako i u timu.

Stavove: inicijativnost, proaktivnost, nezavisnost i inovacije u ličnom i društvom životu i na poslu, motivacija i odlučnost da se ostvare ciljevi, bilo lični, bilo oni koji se dijele sa drugima, uključujući i poslovne ciljeve.

Preduzetništvo i obrazovanje – evropska iskustva i preporuke

EU je značaj preduzetništva i podrške koju obrazovanje treba da mu pruži prepoznala u dokumentu »Implementacija Lisabonskog programa Zajednice: Podrška preduzetničkom razmišljanju kroz obrazovanje i učenje« (COM(2006) 33 final), ukazujući na činjenicu da je »preduzetništvo ključna kompetencija za rast, zapošljavanje i ličnu ispunjenost«, ali i da »obrazovni sistemi mogu u značajnoj mjeri doprinijeti uspješnom odgovoru na izazove preduzetništva u EU«.

Analizirajući preduzetništvo u obrazovnim sistemima zemalja članica u dokumentu se decidno navode sljedeće preporuke:

- nacionalne i regionalne vlasti treba da uspostave saradnju među odjeljenjima, koja će dovesti do razvoja strategije sa jasnim ciljevima i koja će pokriti sve nivoe obrazovanja u kontekstu Lisabonskih nacionalnih programa,
- obrazovni programi na svim nivoima treba da eksplicitno uključe preduzetništvo kao zadatak obrazovanja, a isti treba da prate uputstva za primjenu,
- školama treba pružiti praktičnu podršku i podstreke za započinjanje preduzetničkih aktivnosti i programa, kroz spektar različitih instrumenata,
- posebna pažnja mora biti posvećena obuci nastavnika, kroz inicijalno obrazovanje i stručno usavršavanje, kao i kroz sticanje praktičnog iskustva i podizanje nivoa informisanosti direktora škola i školskih odbora,
- treba podsticati saradnju između obrazovnih institucija i lokalne zajednice, posebno biznisa. Firme bi trebalo da formalno i neformalno obrazovanje posmatraju kao dio njihove korporativne socijalne odgovornosti,
- treba dalje promovisati učenička mini-preduzeća. U tom kontekstu aktivnosti organizacija koje promovišu ove programe, kao što su NVO, treba da budu prepoznate i njihove inicijative treba da budu podržane na sistematičniji način,
- ustanove visokog obrazovanja treba da integrišu preduzetništvo u različite predmete i kurseve, posebno u okviru naučnih i tehničkih studija,
- podrška javnih vlasti je posebno važna kada je riječ o obezbjeđivanju visokokvalitetne obuke za nastavnike i kada je riječ o razvoju mreža koje će omogućiti razmjenu dobre prakse,
- treba osnažiti mobilnost nastavnika između univerziteta i svijeta biznisa i uključiti biznis ljude u nastavu.

Preduzetništvo i obrazovanje – crnogorska iskustva i preporuke

Uvođenje preduzetništva u obrazovni sistem rezultat je procesa reforme obrazovanja koji se posljednjih godina sprovodi u Crnoj Gori. Iako je, zahvaljujući dosadašnjim aktivnostima, značajno prošireno razumijevanje ovog koncepta, neophodno je uložiti dodatne napore kako bi preduzetništvo postalo sastavni dio obrazovnog procesa na svim nivoima.

U ovom trenutku preduzetništvo se izučava:

Na nivou osnovnog obrazovanja

- samo kao izborni predmet u osmom razredu devetogodišnje osnovne škole, sa jednim časom nedeljno, odnosno 33 časa godišnje,

- u Crnoj Gori se školske 2010/11. godine za izučavanje ovog predmeta opredijelilo 122 učenika u 3 osnovne škole,

Na nivou srednjeg obrazovanja

- u oblasti srednjeg opšteg obrazovanja (gimnazijama) predmet preduzetništvo ne postoji ni kao obavezni, ni kao izborni predmet,
- u srednjim stručnim školama predmetni program Preduzetništvo je u nastavnim planovima zastupljen kao redovni stručno-teorijski predmet ili kao izborni predmet sa godišnjim fondom od 72 časa (za četvorogodišnje programe i pojedine trogodišnje programe) ili 36 časova (za pojedine trogodišnje programe) u toku školske godine,
- od 65 obrazovnih programa u četvorogodišnjem trajanju, predmet Preduzetništvo zastupljen je kao obavezni stručno-teorijski predmet u 21 programu, kao izborni u 20 programa, dok u 24 programa nije zastupljen,
- u trogodišnjem obrazovanju, od ukupno 31 obrazovnog programa, predmet Preduzetništvo je zastupljen u 17 programa kao obavezni stručno-teorijski predmet, dok u 14 programa nije zastupljen,
- u obrazovnim programima za dvogodišnje obrazovanje (jedan program) i više stručno obrazovanje (dva programa, programi za zanimanja Policajac i Zatvorski policajac) predmet Preduzetništvo nije zastupljen,
- u obrazovnim programima iz područja rada Ekonomija, pravo i administracija uveden je nastavni predmet Preduzeće za vježbu za učenike trećeg razreda. Ovaj nastavni predmet se realizuje kroz praktičnu nastavu, sa fondom od 144 časa u toku školske godine (kod obrazovnih programa Ekonomski tehničar i Tehničar marketinga i trgovine). Ovaj nastavni predmet realizuje se od ove školske godine u 15 srednjih stručnih i mješovitih škola u Crnoj Gori i u okviru njega je osnovano oko 70 virtuelnih preduzeća za vježbu u kojima će praktična znanja iz preduzetništva sticati oko 1.100 učenika.

U cilju boljeg funkcionisanja virtuelnih preduzeća za vježbu, 2005. godine u okviru Centra za stručno obrazovanje, osnovan je Servis Centar preduzeća za vježbu, sa zadatkom da obezbjedi realno poslovno okruženje preduzećima za vježbu, preuzime ulogu institucija sa kojima realna preduzeća sarađuju kao što su Privredni sud, Statistika, Poreska uprava i Banka. Kreiran je i posebni sajt koji je namijenjen učenicima i nastavnicima u cilju bolje saradnje, poslovanja i povezivanja preduzeća za vježbu. www.serviscentarpzv.me

Promocija virtuelnih preduzeća za vježbu obavlja se na nacionalnim i međunarodnim sajmovima preduzeća za vježbu. Centar za stručno obrazovanje odnosno Servis Centar preduzeća za vježbu do sada je u saradnji sa međunarodnim organizacijama organizovao dva nacionalna sajma, a 2012. godine u martu mjesecu organizovaće međunarodni sajam, na kome će učestvovati učenici i nastavnici iz cijele Evrope i bivših jugoslovenskih republika.

Na nivou visokog obrazovanja

- Na ustanovama visokog obrazovanja u Crnoj Gori ne realizuje se kompletan studijski program iz oblasti preduzetništva,
- „Preduzetništvo i biznis“ se izučava na završnoj godini osnovnih akademskih studija (4 godina), kao jedan od smjerova na Ekonomskom fakultetu Univerziteta Crne Gore,
- Na Fakultetu za međunarodnu ekonomiju, finansije i biznis (UDG) na osnovnim studijama izučava se predmet „Preduzetništvo“ u drugom semestru (4 ECTS) kao neobavezan predmet, a realizuju se specijalističke studije pod nazivom „Preduzetnička ekonomija“ (60 ECTS) i magistarske studije pod nazivom „Preduzetnička ekonomija “ (120 ECTS),
- Na Fakultetu za informacione sisteme i tehnologije (UDG) u okviru osnovnog studijskog programa, predmet „Preduzetništvo“ se izučava u drugom semestru (4 ECTS), kao neobavezan predmet,
- Na Fakultetu za turizam Univerziteta „Mediterran“ na osnovnim studijama, u četvrtom semestru (5 ECTS), izučava se predmet „Preduzetništvo u turizmu i hotelijerstvu“, dok se na Fakultetu za poslovne studije u okviru programa „Finansijski menadžment“, izučava „Preduzetništvo i mali biznis“ (6 ECTS), na usmjerenju „Mali biznis“,
- Na privatnom fakultetu Fakultet za biznis i turizam u Budvu u petom semestru izučava se predmet Preduzetništvo (5 ECTS).

Pored uvođenja predmeta preduzetništvo na svim nivoima obrazovanja u različitom obimu, mjere usmjerene na promociju preduzetništva u vaspitno-obrazovnom sistemu su obuhvatile i:

1. Pripremu „Strategije za cjeloživotno preduzetničko učenje 2008-2013“ i Akcionog plana za dvogodišnji period, koje je Vlada Crne Gore usvojila 2008. godine,
2. Preporuke vezane za promovisanje preduzetničkog učenja na gotovo svim studijskim programima, koje su navedene u „Strategiji razvoja i finansiranja visokog obrazovanja 2011-2020“,
3. Implementaciju projekta „Preduzetnički klubovi u osnovnim školama“ od strane Direkcije za razvoj malih i srednjih preduzeća u periodu 2003-2007. godine, u okviru kojega je i pripremljen obrazovni program za predmet preduzetništvo za 8. razred,
4. Projekti: Junior Achievement, BIP (pomoć Vlade Norveške) i drugi kratkoročni projekti tokom kojih je sprovedena obuka značajnog broja nastavnika različitih profila,
5. Razvijen je Priručnik za nastavnike koji izvode nastavu Preduzeće za vježbu, objavljen 2009. godine,
6. Razvijen je Priručnik za nastavnike: Razvoj preduzetničke kompetencije u osnovnim i srednjim školama, objavljen 2008. godine

Poredeći ostvarene rezultate i postojeću situaciju sa preporukama EU koje se odnose na pitanje podrške obrazovanja razvoju preduzetništva, neophodno je intenzivirati aktivnosti koje će omogućiti dalje unapređenje izučavanja preduzetništva, i to:

- Aktivirati rad Nacionalnog partnerstva za preduzetničko učenje, koje je „Strategijom za cjeloživotno preduzetničko učenje 2008-2013“ određeno kao ekspertsko tijelo odgovorno Vladi, odnosno odgovarajućem savjetu, za praćenje i analiziranje stanja u oblasti preduzetničkog učenja, a koje će biti zaduženo za koordinaciju niže navedenih planiranih aktivnosti i o realizaciji istih izveštavati Kabinet Predsjednika Vlade na mjesečnom nivou,
- Razmotriti najefikasnija rješenja za izmjene Nastavnog plana i obrazovnih programa za osnovnu školu, kako bi se razmotrilo da li je potrebno preduzetništvo razvijati na ovom nivou obrazovanja kao kompetencija u okviru različitih predmeta ili kao izborni predmet u sva tri završna razreda osnovne škole,

- Organizovati akciju sa ciljem podsticaja osnovnim školama da nastavni predmet Preduzetništvo ponude za izučavanje u što većem broju škola, uz odgovarajuće prezentovanje istoga učenicima,
- Razmotriti i izmijeniti Nastavni plan za gimnaziju i pripremiti odgovarajuće obrazovne programe, kako bi preduzetništvo, kao nastavni predmet, bilo dostupno svim učenicima srednjih škola, u skladu sa preporukama navedenim u dokumentu „Istraživanje potencijala za uvođenje nastavnog predmeta – Ekonomska i biznis pismenost – u kurikulum gimnazije, koji je pripremlje u okviru CARDS Projekta „Reforma tržišta rada i razvoj radne snage III“,
- Razmotriti programe četvorogodišnjeg, trogodišnjeg i dvogodišnjeg stručnog obrazovanja, kako bi se utvrdile mogućnosti za uključivanje preduzetništva, najmanje kao izbornog predmeta u svim programima,
- Ažurirati postojeće programe stručnog usavršavanja nastavnika, kako bi isti uključili odgovarajuće sadržaje koji se odnose na preduzetništvo, posebno u svjetlu dokumenta „Izgradnja Preduzetničke kompetencije – Priručnik za nastavnike osnovnih i srednjih škola“, koji je pripremlje u okviru CARDS Projekta „Reforma tržišta rada i razvoj radne snage III“ i „Plana obuke za nastavnike“, pripremljenog u okviru ovog projekta,
- U program obuke za direktore osnovnih i svih srednjih škola uključiti modul koji se odnosi na preduzetništvo,
- Razmotriti mogućnosti da predmet Preduzeće za vježbu bude uključen u programe iz područja rada izvan područja Ekonomija, pravo i administracija,
- Promovisati učešće crnogorskih učenika na međunarodnim sajmovima Preduzeća za vježbu i finansijski podržati organizaciju međunarodnog sajma, koji će biti održan u Podgorici marta 2012. godine,
- Uputiti poziv javnim i privatnim ustanovama visokog obrazovanja da pokrenu aktivnosti usmjerene na promovisanje preduzetničkog učenja, u skladu sa odredbama „Strategije razvoja i finansiranja visokog obrazovanja“,
- Osigurati aktivno učešće svih partnera u realizaciji projekta Centra za preduzetničko učenje JIE, čijom realizacijom će upravljati Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća,

- Osmisliti manifestaciju na kojoj će biti nagrađene najbolje preduzetničke ideje i dostignuća učenika osnovnih i srednjih škola u oblasti preduzetništva za prethodnu školsku godinu,
- Pripremiti i Vladi podnijeti na razmatranje izvještaj o realizaciji do sada sprovedenih mjera definisanih „Strategijom za cjeloživotno preduzetničko učenje 2008-2013“ i „Akcioni plan za cjeloživotno preduzetničko učenje za period 2012-2013“.